

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 347(045)

О. Б. Джурич,
доктор юридичних наук, професор

СУДОВА ПРОЦЕДУРА В РЕСПУБЛІЦІ СЕРБІЯ (ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ)

В статті аналізується судова практика Республіки Сербія з позиції врахування європейських стандартів судової системи Європейського Союзу. Розглядаються рішення Європейського Суду з прав людини, винесені за скаргами громадян Сербії та їх відповідність положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: права людини, судові рішення, право Європейського Союзу, судова система Республіки Сербія.

Постановка проблеми та її актуальність.

У національному сербському та міжнародному кримінальному праві встановлені однакові принципи і основи – законність, легітимність, індивідуальна суб'єктивна відповідальність, гуманність, справедливість, відповідність закону та ін. [1, с. 17-31]. Співвідношення між принципами національного та міжнародного кримінального права може бути різним. Влада кожної країни самостійно оцінює та надає перевагу міжнародному чи національному кримінальному праву, коли у справі матиме місце колізія кримінально-правових норм, які базуються на вказаних принципах.

Конституція Сербії 2006 року містить значну кількість норм, в яких передбачена перевага чинного міжнародного права відносно чинного національного законодавства. Зокрема, у ст. 6 Конституції вказано, що зовнішня політика Республіки Сербії засновується на загальновищезначаних принципах і нормах міжнародного права. Загальноприйняті норми міжнародного права і ратифіковані міжнародні домовленості є складовою частиною законодавства Республіки Сербії і безпосередньо застосовуються у цій країні. Права людини і національних меншин гарантуються Конституцією і безпосередньо застосовуються (ст. 18 Конституції Республіки Сербії). Законом можуть бути передбачені особливості способів реалізації цих прав лише у випадку, коли це передбачено Конституцією, і у випадку, коли це необхідно для реалізації окремого права через його природу, при чому закон ні в якому разі не може впливати на суть гарантованого права. Норми про права людини і національних меншин тлумачуться на користь цінностей демократичного суспільства відповідно до чинних міжнародних стандартів прав людини і національних меншин, про що свідчить і практика міжнародних інституцій, які контролюють їх виконання.

Мета статті. Аналіз судової практики Республіки Сербія з позиції врахування європейських стандартів судової системи Європейського Союзу. Дослідження рішень Європейського Суду з прав людини, винесених за скаргами громадян Сербії, та їх відповідності положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Виклад основного матеріалу. Оскільки Сербія є правовою спадкоємицею державного утворення – Сербія та Чорногорія, і країн, що існували раніше – СРЮ і СФРЮ, всі законодавчі акти, що були прийняті в час існування цього державного утворення мають правову силу і сьогодні у Сербії у випадку, коли вони не суперечать чинній Конституції [2].

Право на законний судовий процес визначене в п'ятому принципі вироку Нюрнберзького трибуналу. Ст. 10 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина для визначення її прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право на підставі повної рівноправності на те, щоб її справа була розглянута гласно, із дотриманням всіх вимог справедливості незалежним і неупередженим судом. В ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права проголошується, що всі особи є рівними перед судами та трибуналами.

В ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЕКПЛОС) вказано, що кожен має право при визначенні його громадянських прав та обов'язків чи при пред'явленні йому кримінального обвинувачення на справедливий публічний розгляд його справи у розумні строки неупередженим судом, створеним на законних підставах. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть не допускатися на судові засідання, якщо цього потребують норми моралі чи інтереси держави, а також якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх чи захист приватного життя сторін, або коли суд вважає, що гласність буде порушувати інтереси правосуддя.

В ст. 67 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду «Права обвинуваченого у кримінальному судочинстві» передбачається, що у всіх випадках обвинувачення, обвинувачений, відповідно до норм Статуту, має право на законний допит, що має проводитися законно та неупереджено та відповідно до того мінімуму гарантій, що мають бути застосовані до кожного обвинуваченого без винятку.

Також, в п. 1 ст. 47 Хартії Європейського Союзу про основні права задекларовано, що кожен має право на законний та гласний судовий процес, проведений у розумні строки перед незалежним і неупередженим судом, який утворений відповідно до закону. Кожному має бути забезпечене право на захист та право мати представника. Тим особам, які не мають достатньо засобів, має бути запропонована правова допомога з метою забезпечення ефективного шляху для захисту їх прав.

Такий нормативно утверджений статус людини і громадянина у міжнародному судочинстві заснований на універсальній гарантії однакового становища в судовому процесі, який базується на міжнародних правових принципах, серед яких такі: принцип встановлення вини, принцип індивідуальної суб'єктивної відповідальності, принцип презумпції невинуватості, принцип ефективного ведення судочинства, принцип на використання ефективних правових засобів захисту, принцип *non bis in idem*, заборона ретроактивності кримінального законодавства та ін. Комітет Міністрів Ради Європи ввів Рекомендацію про незалежність і ефективність ролі судів (Р-94/12), а Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає суперечливі проблеми в цій галузі [3].

У судовій справі «Джоана Арей проти Ірландії», ЄСПЛ затвердив, що ЕКПЛОС не містить чітке положення про надання безоплатної правової допомоги в цивільних справах і в даному випадку має місце порушення пункту 1 статті 6 ЕКПЛОС. Пані Арей, за професією торговець, вийшла заміж в 1953 році і має чотирьох дітей. Її чоловік неодноразово фізично знущався над нею і їх дітьми і через це був неодноразово оштрафований. У червні 1972 чоловік пані Арей пішов з їх спільного дому і більше не повертався. Відповідно до Конституції Ірландії розлучення заборонено. Єдиним способом розірвання шлюбу є досягнення домовленості про розділення столу (харчування) та ліжка або постанова суду про поділ столу і ліжка, який виданий від імені Вищого суду. Пані Арей вісім років безуспішно намагалася домовитися з чоловіком підписати угоду про розлучення. У червні 1972 року вона звернулася до Верховного суду з проханням видати указ про розлучення на тій підставі, що її чоловік фізично ображав її і сім'ю. Однак їй це не вдалося, бо не мала достатньо грошей, щоб оплатити адвоката і судовий розгляд. Пані Арей направила клопотання до Європейського суду з прав людини, заявивши, що в її випадку, серед іншого, є порушення пункту 1 статті 6 ЕКПЛОС тому, що їй було практично неможливо порушити судовий процес у Вищому суді через високі фінансові витрати. Ірландський уряд стверджував, що клопотання пані Арей має бути відхилене, оскільки воно явно не обгрунтоване, і тому, що не були вичерпані внутрішні засоби правового захисту, як того вимагає стаття 26 ЕКПЛОС.

Пункт 1 статті 6 ЕКПЛОС в деяких випадках вимагає від держави забезпечити юридичне представництво, зокрема, в тому випадку, якщо існує необхідність у правовій допомозі. Це не означає, що юридична допомога має бути надана в будь-якій суперечці щодо цивільних прав. По-перше, ймовірність того, що сторона судового розгляду сама себе представляє в «спірній ситуації», в деяких випадках забезпечує достатню ефективність права на справедливий судовий розгляд. По-друге, інститут правової допомоги є лише одним із способів забезпечення ефективного права на судовий розгляд, але є й інші способи, наприклад, спрощення судового розгляду. Пункт 1 статті 6 залишає можливість для держав вибирати засоби забезпечення цього права. ЄСПЛ постановив, що між правами, врегульованими ЕКПЛОС і сферою економічних і соціальних прав, немає повного поділу, тому що, хоча

ЕКПЛОС по суті і регулює цивільні і політичні права, багато з цих прав мають соціальну чи економічну природу. ЄСПЛ визнав, що пані Арей не було гарантовано право звернення до Вищого суду і що, отже, пункт 1 статті 6 був порушений.

Принцип, на якому засновується реалізація права на законний судовий процес і законність є проявом верховенства права, він закріплений в п. 1 ст. 3 Конституції Сербії – верховенство права є основною передумовою Конституції і засновується на невідчужуваних правах людини.

У сербському законодавстві принцип законності, передбачений п.п. 1, 2 ст. 34 Конституції Сербії, відповідно до якої ніхто не може бути звинувачений у вчиненні злочину, який був вчинений до того, як було прийнято новий закон чи інший правовий акт. Також, не може бути призначене покарання, не передбачене в законі на момент вчинення злочину. Покарання призначаються відповідно до закону, який був чинний на час вчинення злочину, за винятком прийняття закону, який має зворотну силу тобто є більш лояльним для особи, яка вчинила протиправні дії. Злочини та кримінальні санкції визначаються законом, в той час як право на справедливе судочинство передбачене у ст. 32 Конституції Сербії – кожен має право на незалежний, неупереджений, діючий на законних підставах суд, який повинен у розумні строки визначити права і обов'язки особи, обґрунтувати підстави відкриття кримінальної справи та обґрунтувати обвинувачення проти особи. Кожному гарантується право на безкоштовного перекладача у випадку, коли він не володіє мовою, якою ведеться судочинство і право на безкоштовного перекладача, якщо обвинувачений сліпий, глухий чи німий. Процес може бути закритим відповідно до закону лише заради захисту інтересів національної безпеки, громадського порядку і моралі у демократичному суспільстві, а також заради захисту інтересів неповнолітніх або приватних інтересів учасників процесу.

Якщо у ст. 32 Конституції Сербії закріплене право на законний судовий процес, то як тоді розуміти положення ст. 22 Конституції Сербії – кожен має право на судовий захист, якщо його права громадянина або особи, що належить до національних меншин і які гарантуються Конституцією були порушені або обмежені, як і право на усунення наслідків, що були спричинені порушенням. Громадяни мають

право звернутись до міжнародних інституцій заради захисту своїх прав та свобод, що гарантуються Конституцією. Аналізуючи ст. 22 та ст. 32 Конституції Сербії з'являються такі запитання – хіба право на судовий захист не включає і право на законний судовий процес, тобто право на законне судочинство? Громадяни звертаються до судів для судового захисту якраз тому, що вони вірять у те, що у законному судочинстві реалізується захист їх прав і свобод, тобто мотив громадян у пошуку і реалізації судового захисту – віра у право на законне судочинство. Вважаємо, що положення ст. 22 Конституції Сербії є беззмістовним, оскільки вже існує положення ст. 32, і найоптимальніше було б поєднати ці два положення у єдиній статті.

Сербський Конституційний Суд у справі №Уж-792/2009 від 17 березня 2011 року прийняв конституційну скаргу Сініши Мілутиновича проти районного суду в Белграді (№ Гж. I-5144/08 від 12 лютого 2009 року) у зв'язку з порушенням, серед інших питань, права на справедливий судовий розгляд, встановленого п. 1 ст. 32 Конституції Сербії. Під час судового розгляду в Конституційному суді Сербії, ЄСПЛ 5 жовтня 2010 ухвалив рішення у справі «Ракич та інші проти Сербії» (№ 47460/07). Ця справа була сформована на підставі 30 індивідуальних скарг співробітників МВС Сербії, які працюють і проживають на території Косово і Метохії. Відносно порушення права на справедливий судовий розгляд, Конституційний Суд Сербії встановив, що порушення цього права ґрунтується на рішеннях районного суду м. Белграда, яким в однаковому фактичному і правовому становищі були прийняті різні судові рішення. Таким чином, пан Мілутинович, як один з позивачів районного суду м. Белграда, був поставлений в нерівноправне становище порівняно з тими позивачами, чії позови були законно задоволені. Така практика районного суду м. Белграда суперечить принципу правової безпеки як елемента права на справедливий судовий розгляд (див. рішення ЄСПЛ «Бейн проти Румунії» від 6 грудня 2007 року). Цією практикою районного суду м. Белграда було порушено право позивача на юридичну однозначність, і, отже, право на справедливий судовий розгляд.

Висновки. Вважаємо, що від якості та ступеню встановлення кримінальних мотивів у конкретній кримінальній справі залежить і якість реалізації, тобто, матеріалізації права на

законний судовий розгляд. Реалізація права на законний судовий розгляд робить можливим реалізацію принципу справедливості і пропорційності у міжнародному кримінальному праві – покарання та інші кримінальні санкції, які застосовуються до особи, що вчинила протиправні дії мають бути справедливими та пропорційні вчиненому. Істинну реалізацію основ справедливості та пропорційності у міжнародному кримінальному праві важко уявити без реалізації справедливого міжнародного судочинства.

У широкому розумінні міжнародні правові стандарти є зібранням правових правил, прийнятих у нормативний, програмний чи емпіричний спосіб, які виходять від міжнародних організацій або від органу влади чи громадської організації, або від країни з високим рівнем правової традиції та культури, або від великої кількості країн, або від законодавства чи правової доктрини. Також, не без підстав, вважається, що ті акти, які не мають обов'язкової сили, впливають на розвиток внутрішнього законодавства, і що існує загальний міжнародний обов'язок країн поважати права людини, незалежно від Загальної декларації ООН.

З іншого боку, реалізація та захист прав та свобод людини у національному праві залежить від стосунків законодавчої, виконавчої та судової влади. Найважливіше завдання має виконавча влада, тобто влада, яка має створювати та вводити в дію на підставі попередньо прийнятої державної стратегії, державні механізми для реалізації та захисту прав та свобод

людини. Такими державними органами є відомчі міністерства та їх спеціалізовані служби. Тому, виконавча влада своєю діяльністю може або перешкоджати створенню відповідних державних механізмів або створювати та вводити в дію відповідні державні механізми. Також, від змісту та мети впливу виконавчої влади на судову владу залежить якість реалізації всіх кримінально-правових принципів, які виходять з прав та свобод людини, і є гарантією для її реалізації та захисту прав та свобод людини на національному та міжнародному рівнях кримінального судочинства. Залежно від професійних особистих мотивів і правосвідомості посадових осіб органів виконавчої влади, від якості їх бачення стратегії влади країни, залежить і якість реалізації та захисту прав та свобод людини у кримінальному праві. І навпаки, якщо посадові особи у виконавчій владі схильні до корупції, організованого та інституціоналізованого криміналітету, то правопорядок цієї країни знаходиться в тенетах корупції та під владою кримінальних структур.

Література

1. Стојановић З., Међународно кривично право, шесто допуњено издање, Београд, 2008.
2. Одлука о обавезама државних органа Републике Србије у остваривању надлежности Републике Србије као следбеника Државне заједнице Србија и Црна Гора, Службени гласник РС, бр. 48/2006.
3. Web sait: <http://www.projuris.org/>.

А. Б. Джурич

Судебная процедура в Республике Сербия (европейский путь развития)

В статье анализируется судебная практика Республики Сербия с позиции учета европейских стандартов судебной системы Европейского Союза. Рассматриваются решения Европейского Суда по правам человека, вынесенные по жалобам граждан Сербии, и их соответствие положениям Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Ключевые слова: права человека, судебные решения, право Европейского Союза, судебная система Республики Сербия.

A. Djurić

Trial Procedures in the Republic of Serbia (European way of development)

The article examines the jurisprudence of the Republic of Serbia with the European position accounting standards judicial system of the European Union. The author considers the judgment of the European Court of Human Rights ruled on the complaints of citizens of Serbia and their compliance with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: human rights, judicial decision, European Union law, the judicial system of the Republic of Serbia.